

بنام خدا

فاجعه قره باغ

حوا محمدزاده

ترجمه:

پرویز زارع شاهمرسی

www.ketab.ir

سرشناسه	محمدراده، موا
عنوان و نام پدیدآور	فامعه قره‌باغ / موا محمدراده : ترجمه پرویز زارع شاهمرسی.
مشخصات نشر	ارومیه، یاز، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	۱۷۸ص، مصور.
شابک	978-600-5431-39-1
وضعیت فهرست نویسی	فیب
یادداشت	عنوان اصلی: Azərbaycan xalq Cumhuriyyəti dövründə Yuxarı Qarabağda siyasi vəziyyət: Erməni terrorizminin güclənməsi (1918-1920)
موضوع	قره‌باغ کومستانی -- تاریخ، ۱۹۱۸ - ۱۹۲۰م.
موضوع	قره‌باغ کومستانی -- تاریخ
موضوع	آذربایجان (ممه‌وری) -- تاریخ -- ۱۹۱۸ م. -
شناسه افزوده	زارع شاهمرسی، پرویز، ۱۳۵۰ -، مترجم
رده بندی کنگره	DK۶۹۹ / ۳۳۸۹
رده بندی دیویی	۹۴۷/۵۴
شماره کتابشناسی ملی	۲۱۰۱۴۱۰

نام کتاب: فامعه قره‌باغ

نویسنده: موا محمدراده

مترجم: پرویز زارع شاهمرسی

تیراژ: ۵۰۰

ناشر: یاز نشر

طرح روی جلد: داود اسدپور

چاپ: اورمیه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول ۱۳۹۰

قیمت: ۳۰۰۰ تومان

ISBN: 978-600-5431-39-1 شابک: ۱-۳۹-۵۴۳۱-۶۰۰-۹۷۸

ارومیه، فیلیان مدنی، کوی ۱۶، پلاک ۱۰۳، تلفاکس ۰۴۴۱-۶۷۶۴۲۹۵

E-mail: yaznashr@yahoo.com

http://yaznashr.blogfa.com

۰۹۱۴۳۴۰۵۳۹۶

فهرست مطالب

پیشگفتار نویسنده.....	۴
پیشگفتار مترجم.....	۹

فصل اول

تمامیت ارضی آذربایجان در دوره فعالیت جمهوری خلق آذربایجان.....	۱۱
تقویت تروریسم ارمنی در قسمت کوهستانی قره‌باغ.....	۲۲
ناحیه جوانشیر.....	۲۸
ناحیه جبرائیل.....	۳۱
ناحیه زنگه زور.....	۳۳
ناحیه شوشا.....	۳۵

فصل دوم

تدابیر حکومت آذربایجان برای تنظیم مناقشه‌نازادی در قره‌باغ کوهستانی... ۴۱	۴۱
ایجاد فرمانداری کل موقتی در قره‌باغ و لغو تجزیه طلبی ارمنی.....	۶۱

فصل سوم

رویکردهای بین‌المللی برای سامان بخشی به مناقشه دز قره‌باغ.....	۱۰۳
فهرست منابع و مآخذ.....	۱۱۸
تصاویر.....	۱۲۵

پیشگفتار نویسنده

جمهوری خلق آذربایجان که در تاریخ مردم و دولت ما جایگاه ویژه ای دارد، در مقطعی پیچیده بوجود آمد و در شرایطی بسیار دشوار به فعالیت پرداخت. این جمهوری جوان جمعاً ۲۳ ماه پابید و در زمینه حفظ تمامیت ارضی نیز همچون زمینه‌های دیگر اقداماتی بااهمیت انجام داد. در این زمان تمامیت ارضی آذربایجان از طرف ارمنستان به موضوعی دائمی تبدیل شده و هوشیاری و ایستادگی زیادی را طلب می‌کرد. دولت جوان هنوز بطور کامل محکم نبود و اقتصاد کشور به سستی پیش می‌رفت. با وجود این، حکومت ملی درباره موضوع تمامیت ارضی کارهایی ارزشمند انجام داد.

از اواخر سده ۱۹ سازمانهای ملیگرای ارمنی کوششهایی را برای تصاحب مناطق اصیل آذربایجانی یعنی قره‌باغ، نخجوان و زنگه زور آغاز کردند. این سازمانها پس از برقراری جمهوری آذربایجان با استفاده از شرایط دشوار و پیچیده آن دوران، برای رسیدن به هدف پوشالی «ارمنستان بزرگ» خود، فعالیت گسترده آغاز کردند. نخستین هدف آنها در این راستا بدست آوردن زنگه زور و قره‌باغ بود. با اینحال موضع سازش ناپذیر حکومت آذربایجان، امکان تحقق را از نقشه‌های آنان گرفت.

از آنجا که منطقه قره‌باغ آذربایجان، اهمیت استراتژیک فراوانی در سرزمین قفقاز جنوبی کسب کرده بود، این منطقه مورد توجه کشورهای همسایه چون روسیه، ترکیه، ایران، ارمنستان و هم کشورهای قدرتمند جهانی چون انگلیس، فرانسه و ایالات متحده امریکا قرار گرفت. بعنوان یک حقیقت تاریخی باید گفت که در شرایط دشوار و بحرانی سال ۱۹۱۸ تنها دولت ترکیه بود که آذربایجان را در حفظ تمامیت ارضی خود مورد مساعدتهای نظامی و سیاسی قرار داد. این مساعدت مانع اجرای نقشه‌های خطرناک ملیگرایان ارمنی و بلشویکها بعنوان هواداران آنها درباره مردم آذربایجان می‌شد.

دولتهای غربی و در نوبت اول ایالات متحده آمریکا و بریتانیای کبیر با در نظر گرفتن اهمیت استراتژیک قره‌باغ، این مسئله را به عنوان وسیله‌ای برای نفوذ در قفقاز جنوبی، بویژه آذربایجان و خاورمیانه در نظر می‌گرفتند. از یک طرف خواست انگلیس و آمریکا برای کسب نفوذ در این منطقه، از سوی دیگر کوشش دولتهای ایران و روسیه برای برپایی نفوذ از دست رفته و پیوستگی این کوششها با ادعاهای ارمنستان در قره‌باغ، زنگه زور و نخجوان موجب مبارزه آذربایجان برای حفظ تمامیت ارضی، مساعدت ترکیه و ایجاد شرایط بسیار بحرانی اجتماعی و سیاسی در منطقه شد. این وضعیت به جنگ میان آذربایجان و ارمنستان و تبدیل قره‌باغ، نخجوان و زنگه زور به میدان جنگ انجامید. بدین ترتیب جدایی طلبی ارمنی در قره‌باغ به حد یک شورش رسیده بود.

ذکر این نکته لازم است که تدابیر علمی که ارگانهای محلی حکومت در برابر جدایی طلبی ارمنی در قره‌باغ بین سالهای ۱۹۱۸ تا ۱۹۲۰ انجام دادند، از جمله اقدامات سودمند حکومت بود. از این نظر بررسی و پژوهش در این اقدامات برای وضعیت معاصر نیز با اهمیت است. بطور کلی روند حوادث تأیید می‌کند که بررسی و ذرک مراحل تاریخی جدایی طلبی ارمنی برای امروز و فردای ما همیشه مهم و اساسی هستند.

در سالهای اخیر ۲۰ درصد از اراضی آذربایجان توسط ارمنستان اشغال شده و میان تدابیر حکومت باکو و تلاشهای جمهوری آذربایجان (۱۹۱۸) از نظر تاریخی مشابهتها و تفاوتهایی وجود دارد. بدین ترتیب که حکومت کنونی که به عنوان وارث تاریخی جمهوری آذربایجان می‌باشد و منبع همه تدابیر تقریباً یکسان است. اکنون ضروری است که فعالیت هماهنگ جمهوری آذربایجان، نیروهای سیاسی و اجتماعی و همچنین ارتش ملی در این زمینه بررسی و تحلیل شود. این مسئله از جهت آشنایی با جمهوری آذربایجان و شرایط آن دوره روابط بین الملل دارای اهمیت است. تدوam سیاست تجاوز کاری ارمنستان، مذاکره در خصوص این مسئله در سطح بین المللی، تثبیت حقانیت آذربایجان و لزوم باز پس گیری اراضی

تحت اشغال باعث می‌شود که این مسئله نه تنها از نظر علمی بلکه از نظر سیاسی نیز اهمیت یابد.

پس از استقلال جمهوری آذربایجان، توجه و تمایل به تاریخ جمهوری خلق آذربایجان افزایش یافته است. در سالهای اخیر همه زمینه‌های فعالیت این جمهوری از ابعاد گوناگون بررسی می‌شود. از این رو نیز مراجعه به اسناد تاریخی و بررسی حوادث سیاسی و نظامی قره‌باغ در بین سالهای ۱۹۲۰ - ۱۹۱۸ به عنوان یک وظیفه مهم قرار می‌گیرد.

این کتاب نیز با همین هدف نوشته شده است. کتاب مقطع زمانی ۱۹۱۸ تا ۱۹۲۰ را شامل می‌شود. در اینجا بیان می‌شود که حرکات ملیگرایانه و آزادیخواهانه در آذربایجان پس از انقلاب ۱۹۱۷ روسیه آغاز شده و در ماه مه ۱۹۱۸ جمهوری خلق آذربایجان تأسیس گردید. تأسیس این جمهوری در هماهنگی با خواست ملل تحت ستم روسیه تزاری بود.

جمهوری خلق آذربایجان از بدو تأسیس، برای حفظ تمامیت ارضی خود فعالیت گسترده‌ای را آغاز کرد. مهمترین وظیفه این حکومت رفع و دفع تجاوزکاری ارمنیان در قره‌باغ بود. وقوع شورشهای متعدد در مناطق قره‌باغ، قازاق و نخجوان توسط ارمنیان بر علیه حکومت آذربایجان و خروج ارتش ملی از باکو برای مقابله با این شورشها و اشغال باکو در آوریل ۱۹۲۰ توسط نیروهای روسیه در این کتاب مورد بحث قرار گرفته‌اند.

هدف اساسی کتاب ارائه بی اساسی ادعاهای ارضی ارمنستان علیه آذربایجان با استفاده از اسناد و مدارک داخلی و خارجی و بیان روند حوادث می‌باشد. در راستای این هدف، بیان موارد زیر به عنوان وظیفه تلقی شده است.

- بیان تدابیر عملی جمهوری خلق آذربایجان برای حفظ تمامیت ارضی بین سالهای ۱۹۱۸ تا ۱۹۲۰. بیان چگونگی تأسیس فرمانداری کل در قره‌باغ در اوایل سال ۱۹۱۹ و فعالیت آن. بیان اقدامات جمهوری خلق آذربایجان برای مقابله با اقدامات تجزیه طلبانه ارمنیان در قسمت کوهستانی قره‌باغ بین سالهای ۱۹۱۸ تا

۱۹۲۰. تعامل جمهوری خلق آذربایجان با دولتهای خارجی برای مقابله با اقدامات تجزیه طلبانه ارمنیان.

انتشار اسناد حکومت جمهوری خلق آذربایجان به مناسبت هشتادمین سالگرد تأسیس این حکومت، نقش مهمی در تحلیل این مسئله داشته است. در اسناد و مدارکی که در سالهای دهه ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ چاپ شده، مطالب مهمی در این زمینه وجود دارد. منابع مورد استفاده کتاب بر دو بخش تقسیم می شوند: اسناد آرشیوی و آثار مؤلفان و شاهدان حوادث آن دوره تاریخی.

در سال ۱۹۹۰ چهار مجموعه سند درباره آذربایجان منتشر شده است. در این مجموعه، اسناد زیادی درباره حوادث سالهای ۱۹۱۸ تا ۱۹۲۰ وجود دارد. در مجموعه جمهوری دموکراتیک آذربایجان: حکومت آذربایجان (۱۹۱۸ - ۱۹۲۰)، که در همان سال چاپ شده، اطلاعات ارزشمندی درباره موضوع مورد بحث وجود دارد.

در کتابهای فعالان سیاسی آن دوره می توان به کتابهای کسانی چون ن. شاوروف (ش ۱۳۲)^۱، و. ولیچکو (ش ۱۰۰)، او. کاجازنونی (ش ۱۰۹)، محسن نواب (ش ۵۹)، مایفسکی (ش ۶۷) و ... اشاره کرد. برخی مجموعه اسناد که در سالهای ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۰ چاپ شده، نیز کمک شایانی به انجام این پژوهش کرد. (ش ۱۲۴ و ۱۱۱ و ۱۲۴ و ۸۵ و ۸۳ و ۸۴ و ۸۶ و ۱۰۷) مجموعه اسناد دو جلدی پارلمان جمهوری آذربایجان، اسناد وزارت امور خارجه، اسناد هیئت نمایندگی جمهوری آذربایجان در گرجستان (بخش ۸۹۷)، اسناد مربوط به کمیسیون بازپرسی فوق العاده (بخش ۱۰۶۱)، اسناد وزارت کشور جمهوری آذربایجان، اسناد فرمانداری کل قره باغ (بخش ۱۰۵۴) و ... نقش مهمی در این پروسه تحقیقاتی ایفاء کردند (ش ۵۰۶). در بایگانی دولتی مرکزی احزاب سیاسی جمهوری آذربایجان در ردیفهای شماره ۲۷۶ و ۲۷۷ مدارک مهمی درباره مناقشه

۱. زیرنویسهای کتاب به صورت زیر معرفی شده اند و منظور آن است که به منبع شماره ۱۳۲ در پایان کتاب مراجع شود.

ارمنستان و آذربایجان در فاصله ۱۹۱۸ تا ۱۹۲۰ وجود دارد که مورد استفاده واقع شده است. همچنین از استاد و مدارکی که در روزنامه‌ها و مجلات مختلف چاپ شده، استفاده شده است.

در این کتاب سعی وافر شده است تا تدابیر جمهوری خلق آذربایجان برای حفظ تمامیت ارضی خود در فاصله ۱۹۱۸ تا ۱۹۲۰ مورد پژوهش قرار گیرد. همچنین مواردی چون تأسیس فرمانداری کل در قره‌باغ، ابعاد مختلف فعالیت آن، بریزه اقدامات خسرو بیگ سلطانوف، موضع قاطع وی درباره لزوم تبعیت تجزیه طلبانه ارمنی از حکومت آذربایجان، موضع ثابت ارمنستان درباره این فرمانداری کل، سیاست دوگانه دولتهای بزرگ پیرامون مناقشه آذربایجان و ارمنستان، موضعگیری کنفرانس صلح پاریس درباره ادعاهای ارضی ارمنستان علیه آذربایجان، فعالیت گسترده هیت نمایندگی آذربایجان در این کنفرانس و نقش آن در شناسایی استقلال آذربایجان از طرف دولتهای بزرگ و مسائل دیگر انعکاس یافته‌اند.

بدین ترتیب این کتاب می‌تواند در موضوع بررسی تدابیر جمهوری آذربایجان برای حفظ تمامیت ارضی خود بین سالهای ۱۹۱۸ تا ۱۹۲۰، در ردیف کارهای پژوهشی تاریخی دسته بندی شود.

پیشگفتار مترجم

قفقاز سرزمینی است همواره در کشاکش اراده‌های متفاوت. سرزمینی بسیار زیبا و دل انگیز با مردمانی از نژادهای گوناگون که قرنهای متمادی حوادثی نیک و بد را تجربه کرده‌اند. سه گروه قومی بزرگ آذربایجانیها، ارمنیان و گرجیها در آغاز قرن بیستم و با وجود حوادث بزرگ سیاسی چون انقلاب روسیه در ۱۹۰۵ و ۱۹۱۷ و بروز جنگ جهانی اول، در مسیر دشوار استقلال و ورود به جرگه بین‌المللی وارد شدند. این مسیر پرمخاطره در شرایطی فراهم شد که روسیه در درون خود درگیر جنگ داخلی بود و توجه آن کشور به قفقاز کاهش یافته بود. در فاصله سه ساله ۱۹۱۷ تا ۱۹۲۰ هر سه این اقوام با توجه به پیشینه ملی و قومی خود، در مسیر استقلال گام برداشتند. این مسیر بویژه برای آذربایجان و ارمنستان بسیار دشوار می‌نمود. مسائلی همچون مسئله ارمنیان در ترکیه و همچنین ارمنیان قره‌باغ بر روابط دو جمهوری تأثیر می‌گذارد. بزودی مشخص شد که نیروهای خارجی تمایل دارند تا مسئله در مسیر خشونت بار خود پیش برود. این نیروهای خارجی بگونه‌ای بر روند امور اثر گذاشتند که جمهوریهای جوان بویژه آذربایجان که با توجه به موقعیت اقتصادی و جغرافیای و سیاسی خود استعداد تبدیل به کشوری ثروتمند را داشت، انرژی بسیاری را برای امور مناقشه برانگیز مصرف کرد. این انرژی می‌توانست در مسیر برقراری حکومتی دموکراتیک و توانمند صرف شود.

عنصر مسلمانان آذربایجانی در قفقاز همواره از سوی دو عنصر خارجی روسی و داخلی ارمنی آسیب دیده است. عنصر روسی بویژه از زمان عهدنامه گلستان و ترکمنچای همواره در صدد تضعیف مسلمانان در قفقاز بوده و عنصر ارمنی نیز به عنوان ابزار عامل این سیاست درآمده است. مطالعه صفحات تاریخ قفقاز بویژه در سده ۱۹ و آغاز سده ۲۰ نمایانگر یک نکته اساسی است. حیل گری و مکاری عنصر روسی می‌کوشد تا مسلمانان آذربایجانی را در جهل و خرافات و بدور از دانش زمانه نگه دارد. عنصر ارمنی (و البته نه مردم عادی ارمنی) نیز سیاست واحدی را در پیش گرفته است: مظلوم نمایی در موقع ضعف و وحشیگری وصف

ناپذیر در موضع قدرت.

قره‌باغ به عنوان سرزمینی که همواره در طول تاریخ در ترکیب قلمرو و فرهنگ آذربایجان نمود یافته، به عنوان زخمی خونین بر پیکر این سرزمین درآمده است. یادآوری رنجهای مردم مسلمان قره‌باغ و توضیح جنایات انسان‌نمایی که اعمالشان گویای شخصیت آنهاست، برای هر آذربایجانی باعث رنج و الم است. کوشش برای ترجمه این کتاب نیز بیشتر از این زاویه قابل تعریف است. کتاب حاضر از دیدگاه اسناد و مدارکی به مسئله قره‌باغ پرداخته که با توجه به نازکی آنها می‌تواند مطالب بیشتری را برای پژوهشگران و علاقمندان دربرداشته باشد. نویسنده منابع مفیدی را مورد بررسی قرار داده و مطالب ارزشمندی را بیان نموده است. مطالعه این مطالب و تطبیق آنها با کتابهای دیگر می‌تواند هرچه بیشتر مظلومیت مضاعف مسلمانان را در مسئله قره‌باغ نمایان سازد.

نام اصلی کتاب حاضر Azərbaycan xalq Cümhuriyyəti dövründə Yuxarı Qarabağda siyasi vəziyyət: Erməni terrorizminin güclənməsi (1918-1920) است که در سال ۲۰۰۶ توسط انتشارات «ناغیل اثوی» در باکو منتشر شده است. نام کتاب با ترجمه تحت اللفظی چنین است: «وضعیت سیاسی قره‌باغ علیا در دوره جمهوری خلق آذربایجان: قوت‌گیری تروریسم ارمنی (۱۹۲۰-۱۹۱۸)». مترجم با توجه به فحوائ کتاب نام «فاجعه قره‌باغ» را بر آن برگزید تا هم نشانی باشد از حوادث خونینی که بر مردم بی‌گناه و بی‌دفاع این خطه رفته است و هم یک نوع بازخوانی پرونده سیاسی و تاریخی موضوع باشد.

خوانندگان گرامی اگر مطلب و یا نظری درباره کتاب حاضر و درکل پیرامون موضوع دارند، عنایت فرموده و با بزرگواری آن را برای مترجم به نشانی shahinaras@yahoo.com بفرستند. بایسته است که چپاس خود را از همه اعضای خانواده مهربانم و کارکنان صبور کتابخانه مرکزی تبریز ابراز نمایم.

پرویز زارع شاهمرسی

تبریز. لاله زار

۸۹/۵/۲۶